

Een 'Hedda' die past bij deze egocentrische tijd

Door CHARLES ISHERWOOD

Gepubliceerd: 22 september 2004

Hedda Gabler en Joni Mitchell als *soulmates*? Een wonderlijk gegeven, maar beslist niet het vreemdste in Ivo van Hoves ongewone en verrassend boeiende productie van Henrik Ibsens populaire drama over een zwaar gefrustreerde huisvrouw. Met deze verfrissende en gedurfde voorstelling, die gisteren Off-Broadway in de New York Theatre Workshop in première ging, werd het theaterherfstseizoen in één klap op een hoger niveau getild.

De fans van de New York Theatre Workshop zullen Van Hove wellicht nog kennen als de excentrieke Vlaamse regisseur die enkele jaren geleden de euvele moed had om de geliefde Amerikaanse klassieker 'A Streetcar Named Desire' te laten opvoeren in en rond een badkuip. De vrijheden die de regisseur zich veroorloofd had, werden destijds niet al te enthousiast ontvangen. Maar dat is nu wel anders. De opmerkelijke 'Hedda Gabler' van Van Hove, waarin onder andere een blikje tomatensap als massavernederingswapen wordt gebruikt en waarbij de finale zich haast in totale duisternis afspeelt, komt niet noodzakelijkerwijs over als een dramatisch verhaal. Dat is meer iets voor de traditionalisten. Van Hove kijkt echter veel verder: hij is een kunstenaar, die, net als Ibsen in zijn tijd, de wereld om hem heen wil verlichten.

Productievormgever Jan Versweyveld, die al jaren met Van Hove samenwerkt, heeft de New York Theater Workshop – toch al een van meest excentrieke en uitnodigende theaters – een spectaculaire metamorfose gegeven. De steil oplopende stoelen lijken te drijven middenin het toneel dat de toeschouwers omsluit. Ongeverfde kliffen van gipsplaat reiken bijna tot bovenin de zaal. Een paar geschilderde en versleten meubelstukken die zo uit de kringloopwinkel lijken te komen staan verspreid over het uitgestrekte toneel. Met tape gemarkeerde kasten symboliseren de keuken, de hal, de zolder.

Dit is niet wat je verwacht van het mooie, duur ingerichte huis waarover in het stuk meer dan eens wordt gesproken, de 'prijs' die Hedda Gabler in de wacht heeft gesleept door zichzelf te onderwerpen aan het burgerlijke huisvrouwenbestaan als echtgenote van de saaie, maar respectabele geleerde George Tesman. Van Hove was meer geïnteresseerd in de psychologische essentie van het verhaal dan in de letterlijke context, net als Ibsen, vooral in zijn latere, abstractere stukken. Deze productie brengt die essentie op geraffineerde wijze aan het licht. De door Versweyveld gecreëerde lege, galmende ruimte weerspiegelt een innerlijk landschap: de koude, eenzame vlakten van Hedda's geest, een plek met meer capaciteit dan ze zelf aankan.

De hoofdrol wordt gespeeld door Elizabeth Marvel, die eerder Van Hoves badende Blanche vertolkte. Als het publiek binnenkomt staat ze midden op het podium en pingelt ze wat op de piano. Ze zal gedurende bijna het hele stuk op het toneel aanwezig blijven – aan je eigen gedachten valt immers niet te ontkomen. Het stuk beschrijft onder andere de tragiek van een scherpe geest die te weinig ruimte krijgt om zich te ontwikkelen, en die langzamerhand gecorrumpeerd wordt door verveling en frustratie. Marvel, die met deze voorstelling een geweldige acteerprestatie neerzet, weet dit proces met een fascinerende helderheid uit te beelden en laat ons het onsamenhangende traject zien van een verstand dat zichzelf vernietigt.

De manifestaties van Hedda's intelligentie in de gezondere stadia hebben een onmiskenbaar eigentijds karakter: Marvel gebruikt het gehele bereik van haar stem en weet zo een gortdroge, spitse humor aan te brengen in de lange passages van Christopher Hamptons opmerkelijk soepele vertaling (denk aan Janeane Garofalo op haar allerscherpst). Haar droge opmerkingen gaan vaak vergezeld van een minachtende, vernietigende blik. Maar naast deze zelfbewuste ironie geeft ze ook blijk van een kinderachtige impulsiviteit: Hedda zégt niet alleen dat ze zich verveelt, maar demonstreert dit ook door zich op de grond te laten vallen en de bloemstukken tot pulp te slaan; als een kind dat zonder reden zijn speelgoed verniet. Hedda's hartgrondige verlangen om andermans lot te bepalen lijkt een gevaarlijk neveneffect te zijn van haar onvermogen haar eigen emoties in toom te houden.

Wat Van Hove doet is echter meer dan het ontleden van de zelfdestructie van een gemankeerde persoonlijkheid, en zijn moderne versie van de productie heeft dan ook niets kunstmatigs. Hij gebruikt Ibsens tekst als een spiegel voor deze moderne tijd waarin isolatie, egocentrisme en de drang naar instant bevrediging van emotionele grillen centraal staan. Bijna alle personages in deze productie hebben net als Hedda grote problemen met het uiten van hun gevoelens en het beheersen van hun impulsiviteit.

Tesman (Jason Butler Harner) wordt doorgaans opgevoerd als een serieuze, volgzame sul, maar in deze productie is het een luie etterbak, die zich regelmatig met Hedda kan meten wat betreft sarcastische opmerkingen en driftbuien. Ook Tesmans Tante Julia, die met een paar verrassende scherpe kantjes wordt neergezet door Mary Beth Peil, staat haar mannetje en heeft op een gegeven moment zichtbaar plezier bij de gedachte aan het succes van haar neef. Zelfs Berthe (Elzbieta Czystowska), de meid, schiet heen en weer tussen koele onverschilligheid en hysterische buien terwijl ze het gebeuren gadeslaat vanuit een stoel aan de zijkant van het toneel, waar ze regelmatig een rookpauze neemt.

Door zijn acteurs aan te moedigen om onverwachte – en soms op een komische manier ongepaste – emotionele accenten aan te brengen in bepaalde dialogen, benadrukt Van Hove de solipsistische impulsen die alle personages met elkaar gemeen hebben. De bekende karakters uit Ibsens drama zijn verworpen tot onaangename, maar ontegenzeggelijk interessante nieuwe wezens. Thea Elvsted (Ana Reeder), gewoonlijk als een jammerend hoopje was in Hedda's handen, is gepassioneerd in plaats van timide in haar relatie met Eilert Lovborg. En Glenn Fitzgerald speelt Lovborg met een baard van drie dagen en de bijbehorende losbandigheid. Alleen de zelfgenoegzame, snoevende Rechter Brack van John Douglas Thompson beantwoordt aan het 'normale' verwachtingspatroon, al hebben zijn manipulaties in deze productie een zichtbaar sadistischere ondertoon.

En wat heeft Joni Mitchell met dit alles te maken, vraagt de lezer zich geduldig af? De eerste regels van de titelsong van haar beroemde album uit 1971 'Blue' geven telkens een bepaalde overgang aan. Dit melancholische nummer beschrijft een generatie zonder doel, die langzaam wegzinkt in een zee van 'needles, guns and grass'. Ibsens antiheldin had natuurlijk geen toegang tot deze hedendaagse middelen om aan de meedogenloze sleur van het leven te ontkomen. Haar zelfvernietiging moest op de 'ouderwetse' manier plaatsvinden, door moreel verval. En dat werkt nog steeds, zo laat deze productie duidelijk zien. Ook kan men zich niet troosten met de gedachten dat Hedda een geval apart is. De kille moraal van Van Hoves openbarende productie is juist dat er in ons allemaal wel een stukje van Hedda huist.